

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 2:94 (477)

DOI 10.35423/2078-8142.2022.2.1.6

Аннабелла Моріна,

членкіня Національної спілки краєзнавців України,

голова ГО «Громадський рух Почайна»,

м. Київ, Україна

e-mail: anabellamorinaukr@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0920-5657>

Л. О. Филипович,

доктор філософських наук, професор,

провідний науковий співробітник відділу (відділення) релігієзнавства

Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України,

м. Київ, Україна

e-mail: lfilip56@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0886-3965>

ЛЕГЕНДАРНА КИЇВСЬКА ПОЧАЙНА ТА «ГЛИБИННА ГЕОГРАФІЯ» ТІМОТІ СНАЙДЕРА

Історія відродження хрестительки Київської Русі річки Почайни – це найкращий приклад «глибинної географії», за Тімоті Снайдером. Річка дуже змінилася за століття людської діяльності, а за радянських часів постраждала від політичних репресій та цілеспрямовано була піддана забуттю. Сьогодні історичне річище поділено на частини: верхня є водною системою з шести озер та малої ріки із сучасним гирлом під Північним мостом, на середній створена річкова гавань, а нижня біля сучасної Поштової площі поєдналася із Дніпром. Останнім часом було повернуто історичне значення річки: гідронім Почайна знову прив'язаний до водойми, а найбільш ймовірне місце хрещення киян у історичному гирлі річки Почайни отримало статус Пам'ятки національного значення за видами історія та археологія. Ця стаття присвячена змінам, які

відбулися з Почайною протягом століть, причинам зникнення річки з мап Києва, а також сучасній історії відродження.

Ключові слова: Почайна, річка, Київ, водотік, хрещення, урбанізація.

«Цілком очевидно, що необхідно взяти заходів до впорядкування Почайни та забезпечити її збереження. Охорона цієї річки така ж важлива, як і збереження всіх пам'яток матеріальної культури стародавнього Києва»

Микола Шарлемань, 1965 р.

Американський історик Тімоті Снайдер у лекціях про історію України підкреслив, що метою колоніальної історії є понівечення або забуття усього унікального, притаманного захопленій нації. Але є і дієвий спосіб супротиву агресору – це так звана глибинна географія, яка свідчить про наше історичне коріння, формує уявлення про світ, підкріплює віру та готовність захищати землю, вважати її своєю. «Глибинна географія важлива, але і її можна змінити діями, досвідом і перейменуванням», – доходить висновку Снайдер.

Повернення легендарної річки Почайна на наші мапи та у власне буття – це найкращий приклад/підтвердження теорії глибинної географії, за Тімоті Снайдером.

Почайна – літописна річка, у водах якої у 988 р. князь Володимир хрестив киян, але яку за радянських часів було майже знищено, а її назву перестали вказувати на мапах, знищуючи пам'ять. Відродження Почайни здійснилося вже після Революції Гідності та початку війни на Сході України завдяки об'єднанню багатьох людей: вчених, політиків, звичайних громадян, і стало надихаючим прикладом «повернення з небуття» нашого минулого, справжньої віри та сили історії. Українці довели, що вправно захищають свою автентичність та відроджують те, що притаманно саме цій території та нації.

Історія літописної річки Почайни увійде у вітчизняні аннали самоусвідомлення українців як автохтонного народу на території Східної Європи, як незалежної держави, яка тривалий час виборювала свою свободу.

Впродовж століть різні держави та їх правителі за допомогою підроблених історичних документів та їх догідливих інтерпретаторів, що створили безліч міфів та теорій, намагалися вкрати у нас нашу ідентичність, нашу мову і культуру, частиною якої є топоніміка (хороніми, гідроніми, ойконіми тощо). В умовах війни, коли боронимо українську територію, український народ, українську ідентичність від російської агресії, не можна здавати жодної ідентифікаційної фортеці, жодної назви, жодного імені, жодного питома українського документу, що складає історичну пам'ять сотень поколінь. Жага до крадіжок – землі, культурного спадку, історичних постатей, назв річок і місцин – властива ознака диких кочівників, які живуть за рахунок захоплення і привласнення чужого, це ознака тимчасових мешканців без роду-племіні, без історичного коріння, без усвідомлення своєї історичної і культурної спадковості.

Час від часу субсидовані ворогом новопосталі манкурти прагнуть довести штучність річки Почайни, заперечити її існування, піддати сумніву її історичну роль у хрещенні киян 988 р. Метою ворога є вбивство в нашій історичній свідомості самої назви річки, її згадки в літописах, позначки на картах, необхідності створення історичного парку на річищі та археологічного музею на місці хрещення киян, що врешті решт спрямовано на знищення нашої київської історії.

Мету даного дослідження вбачаємо у відновленні історичної правди, в очищенні замуленої різними фейками оповіді про славу річку Почайну. Матеріал може видатися надто специфічним, переобтяженим інженерними, гідротехнічними термінами, але для встановлення істини у сфері «глибинної географії» такий технологічний підхід науково виправданий.

Антропогенні зміни річища протягом століть

За стародавніх часів Почайна була старицею Дніпра або ж його протокою (рукавом), що відгалужувалася від основного річища між Вишгородом та гирлом Десни і впадала в Дніпро нижче урочища Хрещатик та однойменного джерела, у районі сучасної Поштової площі.

Відомий історик і краєзнавець XIX ст. Микола Закревський відзначав, що за тих часів води «річки Почаїни» протікали біля самої гори Київської, а головна дорога в місто називалася Боричів узвіз. Вона круто піднімалася від «Почаїни» повз кріпосний вал, в якому із західної сторони були єдині ворота і перед ними міст [Див.: 5].

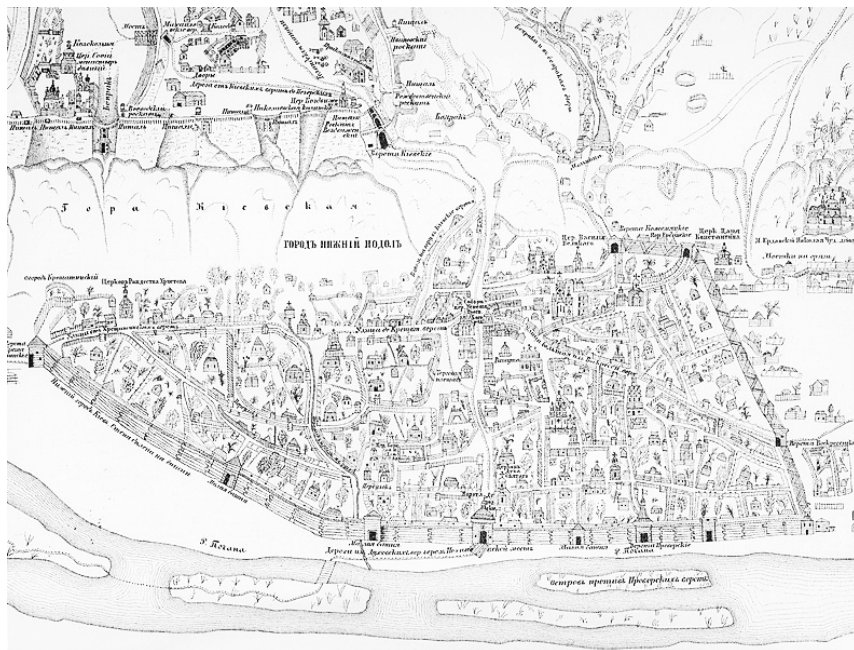
М. Закревський стверджував, що раніше поруч з Подолом протікала Почайна, а Дніпро був далі на схід. До Києва він підходив лише біля сучасного Пішохідного мосту, де дві річки о'єднувалися.

До річі, різні дослідники Києва визначали місце впадання Почаїни в Дніпро приблизно однаково, а саме – нижче Хрещатика.

За версією авторитетного історика, археолога XIX ст. Максима Берлінського, Почайна по'єднувалася з Дніпром десь «за Государевим садом і Хрещатицьким урочищем». М. Закревський вважав, що в 1814 р. гирло було навпроти кузень, що стоять на дніпровському березі нижче різдвяної церкви [Див.: 6]. Ще один історик, дослідник Києва Петро Лебединцев, посилаючись на план м. Києва від 1693 р., що зберігається в Московському головному архіві Міністерства закордонних справ, писав, що Почайна з Дніпром сходилися трохи нижче Хрещатицького джерела. Тобто у районі сучасної Почтової площі та колони Магдебурзького права [Див.: 7] – там, де зараз протікає тільки Дніпро.

Дослідники впевнені, що Почайна протікала поряд з Києвом паралельно Дніпру, який був далі від міста і відокремлювався від неї піщаною косою. П. Лебединцев писав, що коса починалася навпроти Борисоглібській вулиці і закінчувалася нижче Хрещатицького джерела. Навпроти ж Духівської церкви з набережної через «Почаїну» на косу був перекинутий міст, а шлях з коси проти

Різдвяної церкви звертав на інший міст, влаштований з коси через Дніпро до протилежного чернігівського берегу [Див.: 7].

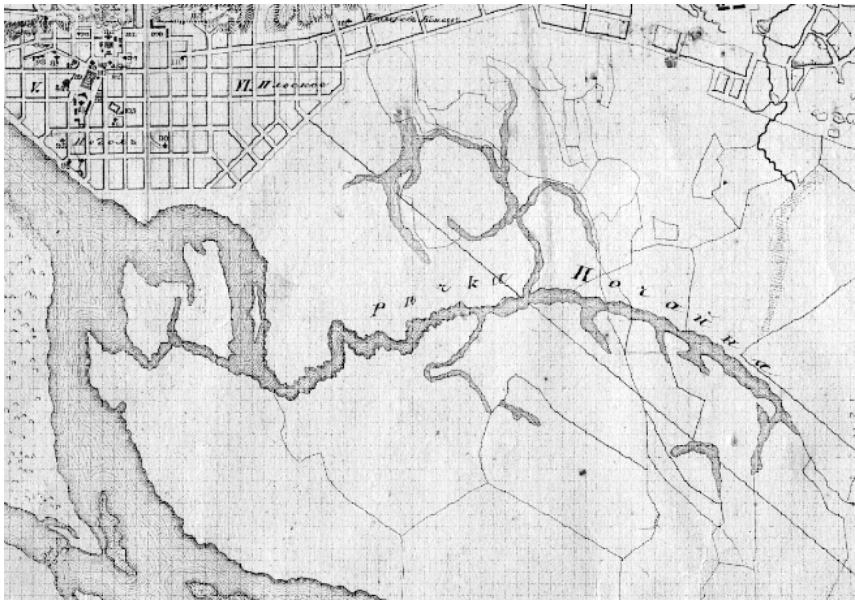

Мал. 1 Почайна біля Києва у 1695 р. Район сучасної Поштової площі: гирло Почайни, Хрещатицька брама, Боричев узвіз. Фрагмент карти-плану Києва, складеної підполковником Ушаковим. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Відділ картографії.

На карті-плані підполковника Ушакова, складеної 1695 р., позначена коса, що відокремлює Почайну від Дніпра, а також згадані мости. У XIX ст. ця коса в довжину становила близько 60 сажень (128 м), ширину — 7 сажень (15 м), від Подолу відстояла на 40 сажень (85 м). Іншими словами, на той час ширина річища Почайни близько гирла становила 85 метрів.

У 1712 р. піщану косу між Почайною і Дніпром розмило у зв'язку з будівництвом судноплавного каналу, який повинен був полегшити шлях суден, що приходять з Дніпра, у верхів'ї річки. Після цього гирло Почайни перемістилося вище на північ, де на той час знаходилась Почайнінська або Оболонська затока.

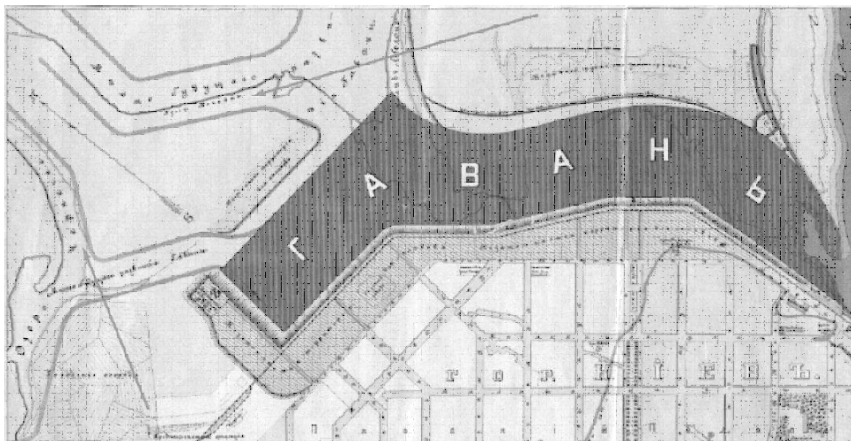
На плані Києва 1855 р. добре видно річку Почайну та її гирло.

Мал.2. Оболонська затока – гирло річки Почайна у XVIII–XIX ст. та озеро Чернець (Йорданське), поєднане з річкою протокою. Фрагмент карти «Плань города Києва», складеної 1855 р. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. Відділ картографії

На мапі «Плань Кіевской Гавани и пристаней в Оболонском заливь р. Днепра, устроенной на средства г. Кіева в 1897–1899 годах по проекту Инженера Максимовича», позначена річка Почайна, що впадає в Оболонську затоку та межі нової запроєктованої гавані.

У 1897–1899 роках на Оболонській затоці була побудована Гавань імператора Миколи II. У результаті масштабних гідротехнічних робіт із влаштування нової гавані затоку було поглиблено та розширено, а вже в 30-х роках ХХ ст. до неї також була приєднана частина історичного озера Чернець (Йорданське), через яке Почайна протікала в районі сучасної однойменної станції метро. Озеро поєднувалось із затокою (гаванню) річкою Турець, – на думку деяких дослідників, озеро, по-суті, було рукавом (протокою) Почайни. Тепер там розташована гавань Київського суднобудівного судноремонтного заводу (КССРЗ).

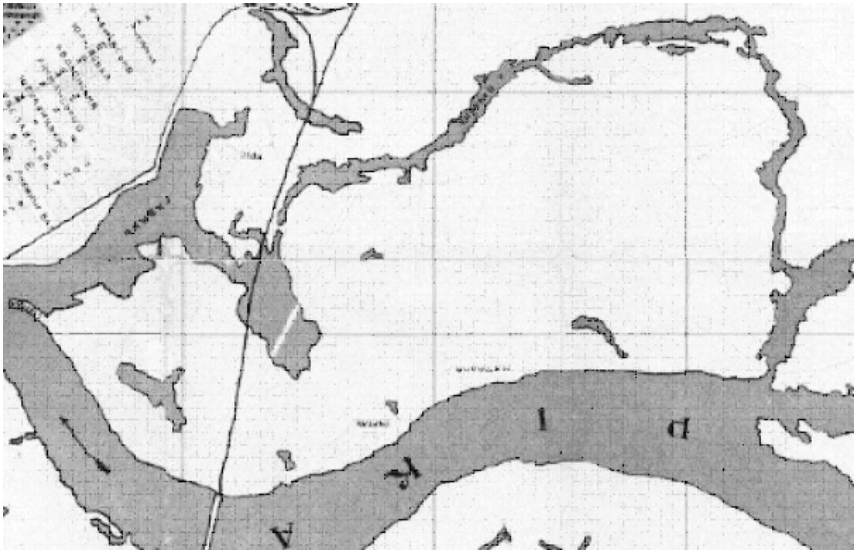

Мал. 3. Фрагмент мапи «Планъ Кіевской Гавани и пристаней в Оболонском заливѣ р. Днѣпра, устроенной на средства г. Кіева в 1897–1899 годах по проекту Инженера Максимовича. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Відділ картографії

У XVIII–XIX ст. Почайна ще була великою річкою, яка мандрувала з півночі на південь, починаючись від Вишгорода та межигірських боліт. Звідти, через заливні луки Оболоні, Київські гори та Поділ у річку впадали притоки: Водиця, Мушинка, Коноплянка, Западинка, Курячий Брі́д, Сирець, Кирилівський струмок,

струмок Бабин Як, Йорданський струмок, Юрківський струмок, Турець та Глибочиця.

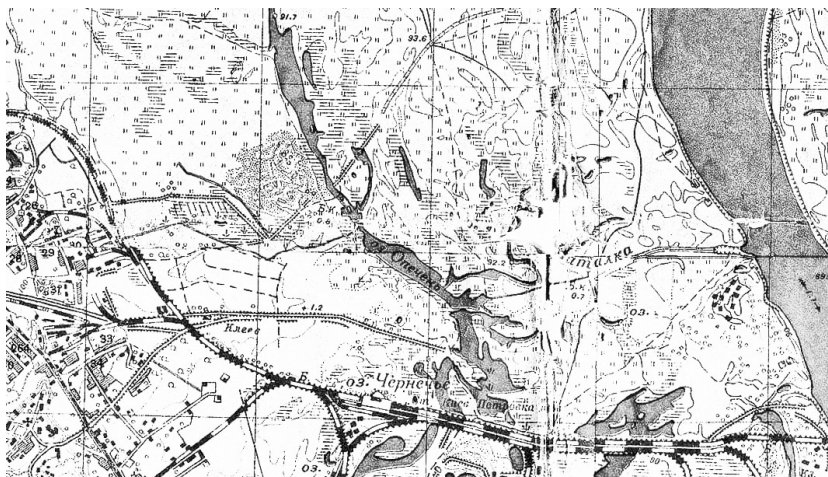
Найбільші зміни річища Почайни відбулися вже в радянський період. Під час будівництва Північного залізничного півкільця (залізничні станції Оболонь і Петрівка), починаючи з 1914 р., коли річка Почайна була відрізана від її історичного продовження – Київської гавані. Судячи з карт Києва 1930 та 1931 років, залізничні колії були запроектовані поверх річища Почайни.

Мал. 4. Фрагмент мапи «Київ. Схематичний плян. 1930 р.» Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Відділ картографії

Підкреслимо, що Почайна продовжувала приймати води багатьох притоків, коли втратила зв'язок з гаванню і майже на два десятиріччя залишилась без гирла. Зрозуміло, що річище річки вишло з берегів та розтіклося вздовж насипу залізниці. Саме тоді водотік Почайни поєднався із частиною стародавньої Почайнинсь-

кої (Оболонської) затоки, яка після прокладання насипу залізниці теж опинилась з північної сторони і сформувала озеро.

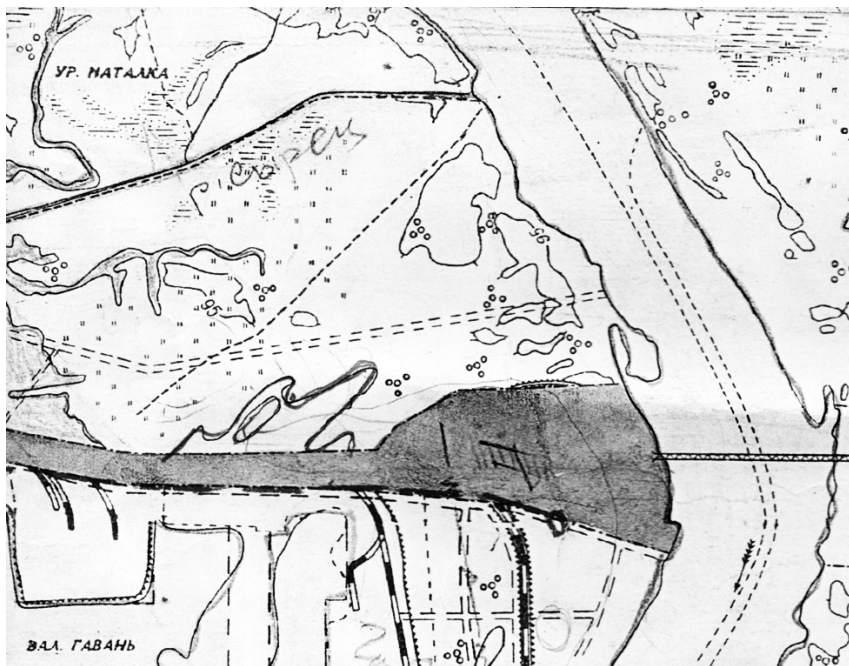

Мал. 5. Фрагменти мапи м. Києва кінця 40-х – початку 50-х років XX ст. Річище Почайни підписано спотвореною назвою «Опечень». Приватна колекція

На початку 50-х років XX століття містобудівники намагалися зменшити наслідки втручання в річище Почайни та відвести безпосередньо до Дніпра хоча б один з її притоків – річку Сирець. Із цією метою вони вирили канал до Дніпра, але експеримент, вочевидь, не дав бажаних результатів, тому для річища Почайни зробили нове гирло в районі сучасного Північного мосту. Дніпровська затока отримала назву Вовкувате (за Миколою Шарлеманем).

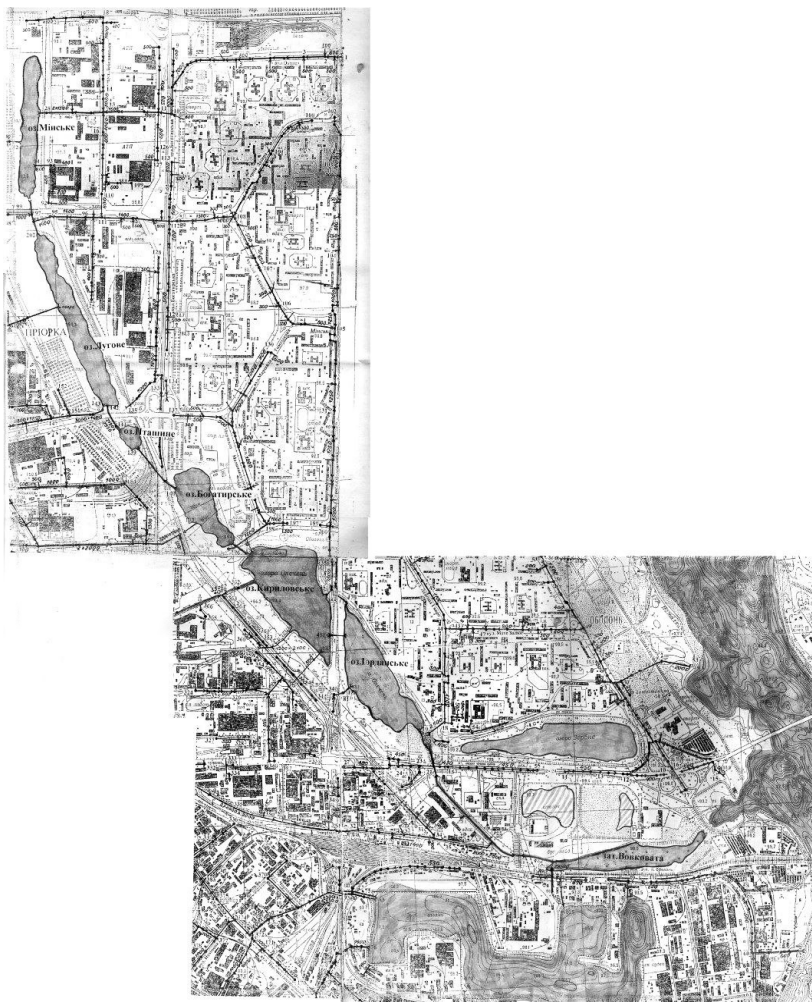
Під час будівництва Північного мосту та проведення до нього під'їзних шляхів на затоці Вовкувате було зроблено дамбу, тому сьогодні Почайна поєднується із дніпровською затокою підземним перепускним каналом.

Остаточню річище Почайни змінилось після забудови району Оболонь, що здійснювалося в 70–80-х роках минулого століття.

Мал.6. Фрагмент мапи «Опорний план м. Києва за станом на 1953 р.». Колекція ГО «ГР Почайна».

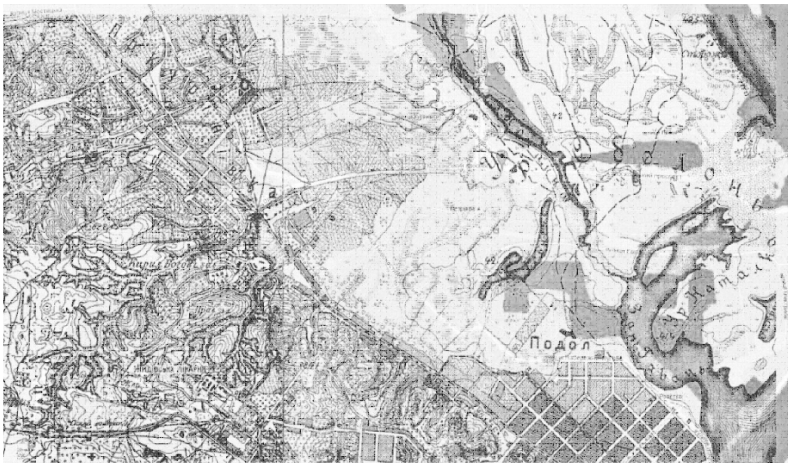
Місцевість, на якій планувалось звести житловий масив, була заплавного типу та часто підтоплялась. Тому перед початком будівництва потрібно було знайти великий обсяг піску для підвищення позначок території. Цей пісок за допомогою технології гідронамиву (використовується на водоймах) було частково видобуто з Дніпра, а частково – з тієї місцини, де проходило річище річки Почайни, яка на той момент розлилася широким озером. Виїмку ґрунту з водойм Почайни проводили протягом 70-х років XX ст., у результаті була сформована водна система з шести водойм озernого типу та малої водотоки річкового типу, пов'язаних одне з одним підземними перепускними каналами розміром 2 на 2 метри.

Мал. 7. Водна система, створена на заплаві річки Почайни, архів ГО ГР Почайна, 1998 р. (згори донизу): Озера: Мінське, Лугове, Пташине, Богатирське, Кирилівське, Йорданське, відкрите річище річки Почайна, озеро Вовкувате, затока річки Дніпро та озеро Вербне. Також нижче відокремлена від Почайни насипом залізниці Київська гавань, розширена за рахунок приєднання озера Чернець (Йорданського). Два озера між Вовкуватим та Вербним сьогодні засипані.

Серед дослідників Почайни сьогодні не існує спільної думки щодо належності трьох верхніх озер цієї водної системи до історичного річища річки, оскільки на супутникових знімках наприкінці 60-х років у цій місцевості не видно річкового річища. Судячи з них, річка знаходилась трохи далі на схід, йшла рукавом до Дніпра, але під час розбудови району її було засипано.

Що ж до трьох нижніх озер водної системи, вони вочевидь знаходяться на місці історичного річкового річища Почайни, яке було істотно розширено шляхом гідронамиву піску з дна річки. Тим не менш усі озера системи були сформовані на базі водних об'єктів, які знаходились у заплаві Почайни, оскільки технологія гідронамиву не використовується на суходолі, і сьогодні ці озера приймають притоки, які раніше впадали у верхню частину річки Почайни: річку Коноплянку та Западинку, струмок Курячий Брід.

Мал. 8. Зміни річища Почайни (середня частина) XIX–XXI ст. Поєднання топографічної зйомки 1897 р. із сучасною гул-оснотою.

Також, як бачимо зі супутникових знімків та мапи, яка поєднує топографічну зйомку 1897 р. із сучасною гул-оснотою, що на місці історичного річища Почайни знаходиться сучасний річковий канал, який виходить з Йорданського озера та тече з півночі на пів-
144

вдень, потім уздовж залізничного насипу повертає до залишків історичної Оболонської затоки та впадає в нове дніпровське гирло.

Формуючи водну систему Почайни – Опечені вже у 70-х роках ХХ ст. містобудівники частково каналізували цей водотік та помістили річище у бетонний короб шириною 2 метри, а на береги встановили бетонні відкоси (аналогічним образом сьогодні виглядають інші київські річки, наприклад, Либідь).

Також на річковому річищі було встановлено «шлюз – регулятор» – гідротехнічну споруду, що здатна повністю перекрити рух води і не допустити затоплення території внаслідок її надходження з Дніпра, що, з огляду на останні події, досить актуально.

Зазнали урбанізації і притоки Почайни. Наразі у систему озер і річковий канал, що є сучасною Почайною, впадають ті самі річки, але вони укладені в підземні бетонні колектори, крім того до них додалися інші стоки, зокрема Виноградський колектор. Притоки протікають у колекторах розміром 2 на 2 метри та утворюють єдину підземну систему річищ, влаштовану особливим чином, що сприяє рівномірності заповнення водної системи під час злив: кожна з річок з певного місця роздвоюється, а сусідні гілки цих дельт – навпаки, сходяться в загальні колектори. Наприклад, Кирилівський струмок та струмок Бабин Яр об'єднуються та впадають у річковий канал Почайни в районі вулиці Вербової.

У 2002 году озерна система, створена на Почайні, згідно з наказом Київської державної адміністрації № 200, була передана на баланс Комунального підприємства «Плесо» як «Відкрита дренажна система», а річковий водотік отримав статус «захисної споруди Оболоні». Це пов'язано першою чергою з функцією нової Почайни, яка полягає в забезпеченні гідротехнічного захисту району від підтоплення багатьох найближчих територій, оскільки приймає зливові стоки з Виноградаря, Пріорки, Куренівки та, звичайно, самої Оболоні. Завдяки притокам водозбірна площа водної системи Почайни сьогодні становить понад 50 км².

Будівництво Гавані, залізниці, гідронамив піску та закладка району Оболонь призвели до суттєвих змін річища Почайни: річка перетворилась на урбанізовану водну систему, тим не менш ство-

рену на базі природного водного об'єкту. Наразі у розумінні Європейської Водної Директиви, Почайна є «істотно зміненим водним об'єктом», а її фізичний стан, згідно з висновком Інституту водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України, – це ланцюг з шести озер, поєднаних одне з одним підземними перепускними колекторами, та невеликий річковий канал (водотік), який виходить із самого південного озера (Йорданського) і впадає в Дніпро в районі затоки Вовкувата та Північного мосту. Наразі це остання річкова ділянка колись великої ріки. Частково вона закута у бетонний лоток, а частково тече і в природних берегах.

Своєю чергою, Київська гавань, яка раніше була частиною річища Почайни, її Оболенською затокою, сьогодні відокремлена від водної системи насипом залізниці та стала самостійним водоймищем, але, безперечно, є середньою частиною історичного ландшафту річки Почайни і місцем історичних подій, ймовірно, пов'язаних з використанням стародавньої гавані, яка згадується Максимом Берлінським під назвою «Притика».

Нижня частина річки, яка протікала біля Подолу та в районі сучасної Поштової площі, поєдналася з річищем Дніпра і сьогодні вивчається виключно як об'єкт історії та археології. Весною 2019 р., за ініціативою ГО ГР Почайна, Кабінет міністрів України надав «Ділянці прибережного міського кварталу середньовічного Києва» на Поштовій площі статус Пам'ятки історії та археології національного значення як найбільш ймовірному місцю хрещення киян у 988 р. в історичному гирлі Почайни (охоронний номер 260094).

Чому річку вважали втраченою

Історія Почайни становить тисячі років, але до нещодавно річку вважали втраченою. Суспільна думка про «зникнення» Почайни сформувалася в останні десятиріччя, коли в усних переказах та соціальних мережах поширювалась інформація, що вона нібито розділила долю більшості київських річок, оскільки потрапила у підземний колектор, який протікає під однойменною вулицею Почайнинською на Подолі.

Як бачимо, це була вигадка, а Почайна весь цей час продовжувала існувати в Києві. Зникло дещо інше. Справа в тому, що за радянських часів легендарну річку просто перестали вказувати на мапах Києва. Остання офіційна мапа Києва, на якій присутня назва «Почайна», створена 1931 р.

Ірина Желізняк, український мовознавець, славіст, доктор філологічних наук, відзначала, що, етимологія назви «Почайна» свідчить про її дуже стародавнє походження. Іншими словами, історія Почайни становить тисячі років. Назва «Почайна» може означати: «водопійна річка, заселена людьми та присвячена богам», або ж «чаша зі священною вологою».

Також фахівці вбачають можливий зв'язок гідроніма з основою *росії*, укр. *«спокій, тиша, відпочинок, мир, чаяти, чекати, миру, спокою»*. У такому разі семантичне тлумачення гідроніму Почайна може бути «тиха, з повільною течією» або ж «річка-миротвориця, та, що заспокоює».

У давньоруському фольклорі Почайна – це Пучай (Почев) – ріка та Смородина або Самородіна, Вогняна річка, яка відокремлювала світ живих від світу мертвих, має цілющу воду та охоронця – чудо – юдо, Змія Горинича з трьома головами та дванадцятьма хвостами.

У літописних зводах «Повісті врем'яних літ» назва «Почайна» вперше згадується у 955(7) році, коли до княгині Ольги прибули візантійські послы, а вона їм запропонувала почекати прийому в Почайні (гавані на Почайні), але найбільше річка відома як місце повергнення язичницьких ідолів та хрещення киян у 988 р.

На мапах Києва XVII – початку XX століть історичний водотік також має назви: Почая, Почана, Пічня, Пічання, Опічання, а ще – Хрещатик та річка Йорданська, за аналогією з річкою Йордан, місцем хрещення сина Божого Христа. До речі, історичне озеро Чернечь, з яким поєднувалась Почайна (та яке, можливо, було її рукавом), також мало другу Йорданську назву, як і струмок, який у нього впадав.

Починаючи з 30-х років XX ст. на мапах Києва назва «Почайна» відсутня. Річку або взагалі не підписують, або вказують, як

Опечень. Микола Васильович Шарлемань, відомий український вчений – зоолог та краєзнавець, відзначав, що під назвою «Опечень» місцеві мешканці мали річку Почайну, яка протікала по оболонських луках у 60-ті роки ХХ ст. Ірина Железняк стверджує, що назва «Опечень» є похідною від назви «Почайна». На мапах XVIII–XIX століття присутній схожий гідронім Пичаня, Пичня, який відноситься до невеличких озер у долині Почайни чи навіть до самої річки. Але щодо безпосередньої назви «Опечень» на стародавніх мапах Києва, то вперше вона з'являється на початку 50-х років ХХ ст.

Історична назва річки зберігалася у науковій та спеціальній літературі, до якої, вочевидь, був обмежений доступ. Наприклад, назва Почайна фігурує у звітах вченого – археолога Г. М. Шовкопляса, які були опубліковані у журналах «Археологія України» та «Археологія СРСР» з кінця 60-х до початку 70-х років ХХ ст., коли під егідою Національного музею історії України проводились на березі річки «Розкопки на Почайні».

Також наприкінці 60-х назва Почайна згадується архітекторами – містобудівниками, які готували проєктну документацію для будівництва нового району Оболонь. У І гл. «Сучасний стан» розділу І «Архітектурно-планувальна частина» «Схеми планування житлового району «Оболонь» у м. Києві», виконаного у 1969 р. Державним інститутом із проєктування «Київпроект» (Замовлення № 76903), описана територія майбутнього будівництва та відзначено, що на цій місцевості є річка Почайна та озеро Опечень, яким вона розлилася на півдні території планування (до залізничного насипу).

У 1967 р., дізнавшись про планування забудови Оболоні, М. В. Шарлемань спільно з архітектором П. Доліщинським виступив із закликом «Збережемо Почайну!», розмістивши відповідну публікацію в газеті «Вечірній Київ».

23 квітня 1967 р. на ім'я авторів публікації надійшов лист з Управління у справах будівництва і архітектури Київського міськвиконкому за підписом головного архітектора Б. Приймака, в якому вказувалося, що публікація була «уважно розглянута», і з'ясу-

валося, що Почайна після будівництва гавані і залізничної дамби створила озеро Опечень. Містобудівниками було вирішено розширити озеро і приплив у нього Почайни, створити спеціальну зелену зону у зв'язку з наливом Оболоні – нового житлового масиву.

Після будівництва району нова озерна система офіційно отримала спотворену назву Опечень, водночас для кожного з озер були встановлені назви: Опечень-1, Опечень-2, Опечень-3 тощо. Кияни не сприйняли такий підхід, тому згодом неофіційно за озерами закріпилися особисті назви і таким чином відновились історичні гідроніми Кирилівського та Йорданського озер (історичне однойменне озеро на той час було вже приєднано до гавані), а також інші озера отримали назви: Богатирське (воно ж Андрієвське), Пташине, Лугове та Мінське.

Своєю чергою, річковий водотік, який поєднував озерну систему з Дніпром та був створений на історичному річищі Почайни, майже на тридцять років залишився без будь-якої назви та був захищений і забутий.

Відколи назва «Почайна» зникла з мап, а сама річка була відокремлена від гавані насипом залізниці та, відповідно, зникла з очей киян, її почали забувати, а зрештою підпало під сумнів навіть історичне значення річки – першохрещення киян. За даними дослідників, ще у 80-ті роки ХХ ст. у шкільних підручниках фігурувала саме Почайна як місце Хрещення Русі, але вже на початку ХХІ ст., коли річку вважали повністю втраченою, загальноприйнятим місцем хрещення киян було визнано Дніпро.

Тому сьогодні ми можемо стверджувати, що головною причиною політики «забуття» були навіть не гідротехнічні втручання в річище, а антиукраїнська кон'юнктура радянської влади, яка не могла допустити існування Почайни, пов'язаної з подіями хрещення Київської Русі-України. Росія не могла допустити існування самого гідроніма «Почайна», який надавав конкретну прив'язку до місцевості, на відміну від гідроніма іншої історичної річки – «Дніпро», оскільки він протікає через територію Росії, Білорусії та України.

Сучасна історія відновлення

За ініціативою Громадської організації «Громадський Рух «Почайна», підкріпленою експертним висновком Інституту водних проблем та меліорації Національної академії аграрних наук України, весною 2016 р. стародавній гідронім Почайна повернувся на мапу Києва та був офіційно внесений у Реєстр будинків, вулиць та інших поіменованих об'єктів на невеличкій ділянці річища довжиною 1076 м. Це річковий водотік, що починається біля озера Йорданського поруч з проспектом С. Бандери та протікає вздовж залізничного насипу і вулиці Електриків до дніпровської затоки біля Північного мосту.

Відродження гідроніму «Почайна» стало поштовхом до повернення історії великої ріки та відновлення її як водного об'єкта та об'єкта рекреації. У 2017 р. Київрада проголосувала за створення двох парків біля історичного річища Почайни: уздовж річкового водотоку та південних озер Йорданське та Кирилівське. Із метою проєктування історичного парку біля річкового річища Департаментом містобудування та архітектури КМДА у співпраці з ГО «ГР Почайна» було проведено Всеукраїнський архітектурний конкурс, завдання якого було розроблено та узгоджено з істориками, гідрологами, археологами та духовенством. У 2018 р. Київрада перейменувала на Почайну станцію метро, найближчу до залишків історичного річища легендарної річки, а восени 2021 р. та на початку зими 2022 р. на річковому водотоці почались роботи з ревіталізації річки, внаслідок яких було демонтовано більше 100 метрів бетонного лотку та створено першу споруду парку під назвою Хрещальна купіль. Після початку військової агресії РФ в Україні демонтовані бетонні споруди були використані ГО «ГР Почайна» для створення захисних споруд району Оболонь.

Отже, відродження і реабілітація літописної річки Почайна – частина повернення з небуття нашої питомої історії, нашої культурної ідентичності. Пошук і оприлюднення документів, зокрема й інженерних та гідротехнічних, які засвідчують історичність місцини, її назв-топонімів, про столітню прив'язку до стародавнього Києва та України є особливо актуальним сьогодні, під час російсько-

української війни, одним із приводів якої називалася необхідність повернути росіянам «їхній» православний Київ, «їхню» хрещальну купель у річці Почайна, «їхнього» великого князя-хрестителя Володимира, його нащадків, які правили середньовічною Європою. Відбираючи у нас, українців, у такий силовий спосіб нашу історію і культуру, росіяни намагаються виправдати свої дії, зберегти застарілі міфи й ідеологеми стосовно спільної історії від апостольських часів, золотого віку святої Русі. Очищення нашої свідомості від цього історичного мулу, який розмиває, а врешті і знищує пам'ятки глибинної географії (за Тімоті Снайдером), зокрема і річку Почайна, передбачає добре знання історії появи, функціонування, змін, трагедій, відродження Почайни – літописної річки, в якій у 988 р. хрестилися кияни. Усвідомлення себе автохтонами на території Києва, Київщини, теперішньої України ствердить нас у нашій національній і культурній ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА ТА ПРИМІТКИ

1. Повесть временных лет. Львовская летопись. IV. *Полное собрание русских летописей, изданное по высочайшему повелению императорскою Археографическою комиссиею*. СПб., 1910–1914. Т. XX. Ч. I–II. С. 80.
2. *Малі річки Києва*. Видання друге уточнене і доповнене / В. І. Вишневський. Київ : Інтерпресс ЛТД, 2013.
3. Викопіювання з Реєстру будинків, вулиць та інших названих об'єктів міста Києва. Депаратмент містобудування та архітектури КМДА надано за офіційним запитом Громадського руху «Почайна»: лист № 5293/0/12-53/27-16 від 20.04.2016 р.
4. *Шарлемань Н. В. Речка Почайна прежде и теперь* = План участка реки Днепра у г. Киева. Составлен по съемкам 1907–1910 г.; План г. Киева и предместий. Составлен в 1914 г. по последним сведениям киевскими городскими землемерами. Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского. Институт рукописи: рукопись. К., 1967. С. 4.
5. Закревский Н. В. *Описание Киева*. 1868.
6. Берлинский М. Ф. *Краткое описание Киева*. СПб., 1820.

7. Лебединцев П. Г. Историческія заметки о Киеве. *Киевская старина : ежемесячный историко-этнографический и литературный журнал*. К., 1884. Сентябрь, № 9. С. 253.

8. «На Подоле, в той части городского берега, где в Днепр вливается р. Почайна, образуя Оболонский залив, расположена прекрасная днепровская набережная, пароходные пристани и Киевская Гавань Императора Николая II, сооруженная в сравнительно недавнее время». *Спутник по городу Киеву*, 1912.

9. Шарлемань Н. В. *Природа и люди Киевской Руси*. Воспоминания. Автобиографии. Переписка / составление, предисловие, комментарии В. И. Ульяновский. К. : Издательский дом «Простір», 2014. С. 103.

10. Шарлемань Н. В. *Рукопись. Письма*. НБУВ ІР. гор. Киев, выполненная Государственным институтом по проектированию «Киевпроект». Заказ № 76903. Киев, 1969. Часть I. Том I. Раздел I. Архитектурно-планировочная часть. Глава I. Современное положение. С. 8–9.

11. Шовкопляс Г.М. Найдавніші пам'ятки на Оболоні в Києві. *Археологічні дослідження, проведені на території України протягом 80-х років державними органами охорони пам'яток та музеями республіки*. Тематичний збірник наукових праць. К. : Міністерство культури України. Національний музей історії України, 1992. С. 76–86.

12. Железняк І. М. *Київський топонімікон*. К. : Національна академія наук України. Інститут української мови. Видавничий дім «Кий», 2014. С. 97–109.

REFERENCES

The Tale of Bygone Years (Povest Vremennykh let). (1910–1914). Lviv Chronicle. IV. A complete collection of Russian chronicles, published by the highest command of the Imperial Archaeological Commission, V. XX, p. I-II. St. Petersburg.

Small rivers of Kyiv. (2013). The second revised and supplemented edition. V. I. Vyshnevskyi (Ed.). Kyiv.

Copies from the Register of buildings, streets and other named objects of the city of Kyiv. Department of Urban Planning and Architecture of the KMDA provided at the official request of the Public Movement "Pochayna": letter No. 5293/0/12-53/27-16 dated April 20, 2016.

Charlemagne, N. V. (1967). *Pochayna River before and now = Plan of the section of the Dnieper River in the city of Kyiv*. Compiled from photographs taken in 1907-1910; Plan of Kyiv city and suburbs. Compiled in 1914 based on the latest information by Kyiv city surveyors. National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi. Manuscript Institute: Manuscript. Kyiv.

Zakrevsky, N. V. (1868). *Description of Kyiv*.

Berlinskyi, M. F. (1820). *Brief description of Kyiv*. St. Petersburg.

Lebedyntsev, P. G. (1884). Historical notes about Kyiv. *Kievskaya Starina: a monthly historical, ethnographic and literary journal*, September (No. 9), 253.

Sputnik around the city of Kyiv. 1912.

Charlemagne, N. V. (2014). *Nature and people of Kievan Rus. Memories. Autobiographies. Correspondence*. V. I. Ulyanovsk (Compos., Pref., Com.). Kyiv.

Charlemagne, N. V. (1969). *Manuscript. Letters NBUV IR. mountains Kyiv, completed by the State Institute of Design "Kievpro-ekt"*. Order No. 76903. Part I. Volume I. Section I. Architectural and planning part. Chapter I. Current situation, 8-9. Kyiv.

Shovkoplyas, H. M. (1992). *The oldest sights on Obolon in Kyiv*. Archaeological research conducted on the territory of Ukraine during the 1980s by state bodies for the protection of monuments and museums of the republic. Thematic collection of scientific works. Kyiv.

Zheleznyak, I. M. (2014). *Toponymicon*. Kyiv.

Annabella Morina

member of the National Union of Local History of Ukraine, head of the NGO "Public Movement of Pochaina"; Kyiv, Ukraine; e-mail: anabellamorinaukr@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0920-5657>

Liudmyla Fylypovych

Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Leading scholar, Religious Studies Department at H. Scovoroda Institute of Philosophy, National Academy of

Sciences of Ukraine; Kyiv, Ukraine; e-mail: lfilip56@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0886-3965>

The legendary Pochayna of Kyiv and the "deep geography" of Timothy Snyder

Abstract

The story of the revival of the Pochayna River is the best example of "deep geography", which is told by historian Timothy Snyder. The Pochayna River has changed a lot over the centuries of human activity, and during Soviet times it suffered from political repressions and was purposefully forgotten. Today, the historical channel is divided into parts: the upper one is a water system of six lakes and a small river with a modern mouth under the Northern Bridge, a river harbor has been created on the middle one, and the lower one near the modern Post Square has joined the Dnieper river. Recently, the historical significance of the river was returned: the Pochayna hydronym was again attached to the reservoir, and the most probable place of baptism of the people of Kyiv at the historical mouth of the Pochayna River received its status as a Monument of national significance of history and archeology. This article is devoted to the changes that have taken place in the Pochayna over the centuries, the reasons for the river's disappearance from the maps of Kyiv, as well as the modern history of its revival.

Keywords: Pochayna, river, Kyiv, watercourse, baptism, urbanization.